

CHARAKTERISTICKÉ ČRTY BURŽOÁZNEJ FILOZOFIE PO NÁSTUPE PROLETARIÁTU

IGOR HRUŠOVSKÝ

Naša verejnosť i študujúci pociťujú čoraz viac nedostatok marxistickej príručky novších dejín buržoáznej filozofie. Sú síce poruke dvojzväzkové dejiny filozofie od sovietskych autorov, ktoré vyšli aj v českom preklade, no siahajú len po výklad amerického osvietenstva. Preto som sa rozhodol uviesť túto prehľadnú skicu o vývine buržoáznej filozofie za posledných sto rokov.

*

V období, keď sa hlavnou úlohou buržoáznych filozofov javil ešte boj proti feudálnym ideológiám, filozofické myslenie sa vyvíjalo vcelku v súlade s tendenciami spoločenského vzostupu. Po víťazstve kapitalizmu sa však buržoázna filozofia stáva vcelku apologetom kapitalistického spoločenského poriadku. Ak buržoázna ideológia v časoch svojho vzostupu bojovala proti feudálnemu absolutizmu, po víťazstve kapitalizmu sa hlavným nepriateľom buržoáznych ideológov stáva svetonázor proletariátu.

Revolúcia roku 1830 a ešte viac revolúcia roku 1848 svedčí, že buržoázia stratila svoje miesto na čele sociálneho pokroku. Meštiacka filozofia po roku 1848, v období rozvoja robotníckeho hnutia, stráca progresívne črty, ktoré prejavovala pri svojom vzniku, v epoche borby s feudalizmom. Buržoázna filozofia potom už nepriniesla v podstate — okrem detailných príspevkov a podnetov — nič významného a zväčša čerpala z idealistických sústav minulosti.

Možno povedať, že od tých čias, čo proletariát zmohutnel, organizoval sa a osvojil si vedecký socializmus ako mocný nástroj vo svojom boji o zvrhnutie vyžívajúcich sa síl spoločnosti, buržoázna ideológia — pri všetkom prizieraní k rozdielnym stupňom jej reakčnosti — sa stala vcelku nástrojom boja buržoáznej triedy proti revolučnému hnutiu proletariátu a proti jeho svetonázoru.

Buržoázna filozofia v druhej polovici XIX. storočia nadobúda výrazné eklektické črty, stáva sa epigónskou, prechádza na pozície agnosticizmu, pozitivizmu, subjektivismu, vulgárneho evolucionizmu a iracionalizmu. Táto filozofia ústami svojich hlavných predstaviteľov vyhlasuje v zásade, že nič nemôžeme vedieť o pravej podstate sveta a skutočnosti, že skúsenosť je súhrnom subjektívnych predstáv a zážitkov. Sem patrí predovšetkým francúzsky a anglický *pozitivismus* a *agnosticizmus* z polovice minulého storočia.

Tak známy francúzsky filozof a zakladateľ *buržoáznej sociológie*, *Auguste Comte* (1798—1857) vo svojej „*pozitívnej filozofii*“ hlásal, že podstatu a skutočné

príčiny konkrétnych javov nemôžeme poznať. Chcel sa povzniesť nad materializmus a idealizmus, no jednako len idealisticky traktoval materiálnu skutočnosť ako súhrn subjektívnych vnemov. Pozitívne poznanie sa vraj musí obmedzovať na pozorovanie stálych vzťahov medzi javmi, na ich sukcesiu a podobnosť. Uniformitu týchto vzťahov nazývame vedeckými zákonmi. Jednotlivé vedecké odbory triedil od najširšej všeobecnosti vždy k užšej platnosti. Za najvšeobecnejšiu vedu, ktorá vraj nepredpokladá nijakú inú disciplínu, vyhlásil matematiku. Vedecký výklad sa mu javil ako interpretovanie opisovaných javov z hľadiska vždy všeobecnejších zákonitostí, pričom je materiálna podstata týchto zákonitostí nepoznateľná. Na tejto osnove vybudoval aj svoju sociológiu, v ktorej idealisticky hlásal, že idey vládnu svetom, a ktorou veľmi výrazným spôsobom vplýval na ďalší rozvoj buržoáznej sociológie.

Aj v Anglicku, keď tam zosilnila vláda buržoázie a súčasne sa rozvinulo a rozšírilo robotnícke hnutie, nastáva ústup z materialistických pozícií a nastupuje idealistická filozofia priemyselnej buržoázie, vyznačujúca sa *pozitivismom* a *utilitarizmom*.

Jedným z hlavných reprezentantov tejto filozofie v Anglicku stal sa *Herbert Spencer* (1820—1903), pôvodca vulgárno-mechanistickej koncepcie vývinu prírody a spoločnosti. Aj podľa neho sa poznanie pohybuje len v medziach našich pocitov a predstáv: pravda je dokonalý súhlas našich predstáv, pocitov a vnemov. Podstata vecí, t. j. uňho absolútne, je vraj nepoznateľné. Agnosticizmus hlásal už pred ním *William Hamilton* (1788—1856), ktorý sa význačným spôsobom uplatnil najmä v rozvoji formálnej logiky.

Ako osnovu všetkého prírodného i spoločenského diania vypracoval Spencer variant mechanistickej koncepcie vývinu, operujúci najmä pojmami integrácie a diferenciacie. Spencer sa počas svojej mnohoročnej filozofickej aktivity v mnohom inšpiroval aj súčasnou prírodovedou a osobitne aj Darwinovou teóriou, takže niektoré jeho vývody javia — ak ich vynímame z celkového súvisu — aj pokrokové črty. V sociológii rozvinul na základe príliš rukolapných analógií organistickú teóriu a v psychológii sa orientoval — v rámci subjektívneho idealizmu — na atomistický výklad všetkého duševného života: kombináciou a diferenciaciou psychických elementov vznikajú vraj jednotlivé zložitejšie psychické javy a útvary.

Spencer bol ideológom anglickej priemyselnej buržoázie a vysloveným odporcom robotníckeho hnutia a socializmu. Na základe svojej organistickej koncepcie (analógiou hlavy je vláda a analógiou rúk sú robotníci) sa snažil ukázať, že kapitalistické zriadenie je mysliteľne najdokonalejšie a že boj proletariátu proti buržoázii je protiprirodzený.

Inou formou pozitivistickej filozofie anglickej liberálnej buržoázie je utilitarizmus. Jeho triednou podstatou je osobný úspech príslušníkov buržoázie, vyzdvihovaný ako všeobecný princíp spoločenskej harmónie. Ako prvý rozviedol tieto náhľady filozoficky *Jeremy Bentham* (1748—1832). Altruizmus sa snažil odvodiť z egoistickej základne a spoločenskú prosperitu i všetku morálku a právo vysvetľoval z princípu osobného úžitku. Podľa Marxových slov Bentham zamenil normálneho človeka anglickým malomeštiakom a to, čo je jemu užitočné, vyhlásil za všeobecne použiteľné.

Zaujímavým spôsobom kritizoval utilitarizmus francúzsky filozof *Jean Marie Guyau* (1854—1888), ktorý ukázal, že sám vývin prináša vrodenu altruistickú tendenciu, ktorá sa prejavuje už pri pohlavnom púde. Podľa neho pravá morálka môže mať za cieľ len najvyšší rozvoj života čo do intenzity i do extenzity.

Anglický utilitarizmus sústavne rozviedol *John Stuart Mill* (1806—1873). Zastával liberalistickú koncepciu slobody a formálnu demokraciu. Robotníkov treba vraj viesť — aj pomocou náboženstva — k tomu, aby si osvojili morálne asociácie užitočné pre buržoáznú spoločnosť. Za podstatnú súčasť svojho utilitaristického náhľadu uznával Mill Malthusovu teóriu o preľudnenosti, podľa ktorej platí ako večný zákon, že keď existenčné prostriedky a spotrebné tovary rastú aritmeticky, obyvateľstva pribúda geometricky. Takto sa Malthus snažil ospravedlniť biedu pracujúcich. Mill značne vplyval na utváranie sociálnodemokratického reformizmu, u nás najmä na Masaryka.

V pozitivistickej a subjektívno-senzualistickej línii pokračoval aj Mill, ktorý rozvádzal náhľady, že všetok duševný život možno redukovat' na asociatívne zákony. A téza o asociatívnom spájaní vnemov a predstáv mu slúžila za teoretický podklad pre vybudovanie radikálnej empirickej induktívnej logiky. Induktívne utváranie všeobecných výrokov a súdov je Millovi mysliteľné len za predpokladu zákonitosti svetového diania, pričom sme si tento predpoklad tvorili zase len na základe indukcie zo všetkých predošlých skúseností. Zákonitosť či uniformita svetového diania je výrazom toho, že javy a ich vzťahy ostávajú rovnaké a stále za rovnakých okolností. Ako vidíme, aj Mill hlásal, že možno pozorovať len javy a ich vzťahy. Ich podstatné a materiálne príčiny nepoznáme.

V tých časoch predstaviteľom zmýšľania anglických konzervatívov bol *Thomas Carlyle* (1795—1881) so svojim iracionalistickým kultom veľkých historických osobností, ktorý mal byť akousi protiváhou robotníckeho hnutia. Carlyle je jedným z inšpirátorov a osnovateľov ideológie anglického imperializmu.

Doklad, ako môže byť reakčnými triedami filozoficky zneužitá aj revolučná náuka, podáva *buržoázny sociálny darvinizmus*. Tento ideologický smer snaží sa aplikovať Darwinovu teóriu na spoločenský život. Jeho predstaviteľia (*Otto Ammon* 1842—1916, *August Weismann* 1834—1914, *Ludwig Woltmann* 1871—1907, *Ludwig Gumplowicz* 1838—1909 a jeho žiak *Gustav Ratzenhofer* 1842—1904) hlásali, že Darwinom formulovaný zákon o boji o život a prirodzenom výbere pôsobí aj v spoločenskom živote, kde prežívajú len zdatní jednotlivci. V podstate ide tu o variant ideológie bezohľadnej kapitalistickej konkurencie, o ospravedlňovanie triedneho vykorisťovania. Túto ideu vyslovil už Spencer vo svojich výkladoch o prežití najschopnejších individuí a o výbere vládnúcich vrstiev.

Táto náuka inšpirovala v mnohom aj teoretikov *rasizmu*. Aj tento reakčný myšlienkový prúd operuje tézami o prirodzenej nerovnosti ľudí. Rasovú teóriu ako prvý rozvíjal Francúz *Arthur de Gobineau* (1816—1882); v Nemecku prispel k rozšíreniu tejto teórie najmä Angličan *Houston Stewart Chamberlain* (1855—1927).

Rasisti sa práve tak ako sociálni darvinisti snažili dokazovať, že vykorisťované masy sú menejcenné a že triedne antagonizmy sú prirodzené. Táto forma apologetiky kapitalizmu sa rozšírila najmä v období imperializmu. Hlásali ju aj niektorí renegáti v nemeckej sociálnej demokracii. Rasová teória spolu s geopolitikou, ktorá má ospravedlňovať nárok imperialistických mocností bez ohľadu na iné krajiny na tzv. životný priestor, stala sa neskoršie ideologickou zbraňou agresívneho fašizmu.

K reakčným filozofickým školám patrí ďalej taký výrazný smer, ako je *voluntarizmus*, ktorý pripisuje ľudskej vôli primárny a rozhodujúci význam, hlása teóriu silnej osobnosti a ospravedlňuje zotročovanie potlačených tried a národov. Príslušníci tejto školy snažili sa odôvodniť subjektivistickú teóriu tzv. silných osobností, ktoré vraj majú rozhodujúci vplyv na utváranie historických udalostí. Filozofia voluntarizmu sa takto javí ako teoretická osnova politického avanturizmu.

Prvý ho začal rozvíjať nemecký idealistický filozof *Arthur Schopenhauer* (1788—1860). V zhode s Kantom pokladal čas a priestor za púhe nazieracie formy, ktoré spolu s rozumovými kategóriami utvárajú ilúziu sveta. Obdobou Kantovej „veci o sebe“ javí sa mu iracionálna, slepá svetová vôľa, od ktorej primárne závisia naše osudy. Schopenhauer neuznával nijaký zmysel života, bytie je vraj utrpením. Jeho filozofia sa završuje mystickým ideálom nirvány, ubíjajúcim vôľu k životu. V polovici minulého storočia stal sa Schopenhauer veľmi populárnym v meštiackych kruhoch: jeho svetonázor viedol k nevráživosti voči robotníckemu hnutiu a pomáhal tmiť rozvoj pokrokového myslenia.

Druhý význačný nemecký filozof voluntarizmu je *Friedrich Nietzsche* (1844—1900). Podľa neho podstatou ľudského bytia je bojovná vôľa k moci. Podobne ako sociálni darvinisti aj on falzifikoval Darwinovu teóriu boja o život a nahradil ju univerzálnou tézou boja o moc.

V jeho filozofii sa už odráža nástup Nemecka na cestu imperializmu. Mehring hovoril, že v čase rýchleho vývinu „národná myšlienka“, ktorá pomáhala rozbiť existenciu nemeckých drobných štátov, stala sa už sama závorou, ktorou otriasala expanzívna sila kapitálu. Podľa Mehringa sa Nietzsche vysmial štátnikom, ktorí „zúžili“ ducha národa a „znárodnili“ jeho vkus; velebil nadľudí, ku ktorým vraj patrí „vykorisťujúca povaha“ ako organická funkcia k životu.

Nietzsche je ideológom nemeckého junckerstva a veľkokapitálu druhej polovice XIX. storočia a bitko vyjadruje jeho reakciu na zvýšenie politickej aktivity proletariátu. Vyslovuje pohrdanie masami pracujúcich a razí cestu novej, imperialistickej morálke vládnúcich špičiek buržoázie, agresívnemu antihumanizmu a antidemokratizmu.

Nietzsche rozlišuje ideológiu vhodnú pre formovanie morálky pokory a poslušnosti pracujúcich más od ideológie vhodnej pre výchovu vládnúcej kasty, pre nadľudí. Vo svojich spisoch prudko a sarkasticky útočí proti všetkým demokratickým snahám a brojí aj proti liberálno-buržoáznemu zmýšľaniu, pričom prejavil až zarážajúcu ignoranciu v otázkach moderného socializmu a politickej ekonomie. Zmyslom dejín podľa neho nie je hmotné a kultúrne pozdvihnutie širokých vrstiev pracujúcich, ale vytvorenie mocných individualít, vyznačujúcich sa silnými a bezohľadnými inštinktom. Súčasne vyhlásil rozum za zbraň slabých ľudí, ktorá chce demokratizovať v podstate vraj aristokratickú prírodu. Svet je podľa neho iracionálny v samom základe a poznávame ho adekvátne len intuíciou. Preto aj pravá filozofia nemá byť vecou intelektu, ale silných inštinktov.

Jeho náhľady, jeho kult „plavej beštie“ prevzal a využil potom nemecký imperializmus a nacizmus, ktorý povýšil Nietzscheho za jedného zo svojich ideologických predchodcov.

Iný výrazný prúd buržoáznej filozofie XIX. storočia je *novokantovstvo*. Jeho nositelia vyšli zo subjektívno-idealistických stránok Kantovej filozofie. Popreli existenciu objektívnej skutočnosti, ako aj spoločenských zákonitostí a vyhlásili vedecké kategórie za subjektívne normy. Novokantovstvo sa rozšírilo najmä v Nemecku, a to pričinením marburskej školy (Lange, Cohen, Natorp, Cassirer) a freiburskej čiže bádenskej školy (Windelband, Rickert).

Jedným z prvých osnovateľov tohto prúdu bol *Friedrich Albert Lange* (1823—1875), ktorý vystupoval proti materializmu najmä pomocou Kanta. Podliehal aj vplyvu Millovoho fenomenalizmu.

Subjektívny racionalista *Hermann Cohen* (1822—1917) vyhlásil za východisko filozofie úplne spontánne a ničím nepodmienené myslenie. Podľa neho realita je

iba myslená. Hlásal aj etiku rýdzej vôle a rýdže právo. Vypracoval aj idealistickú nadtriednu koncepciu štátu ako súboru noriem čistej vôle. Proti revolučnému marxizmu staval akýsi etický socializmus inšpirovaný Kantovou idealistickou etikou.

Paul Natorp (1854—1924) pokladal platónske idey za primárne a zo skúsenosti neodvodené pojmy, ktoré poukazujú na autonómiu myslenia, produkujúceho si reálne predmety celkom spontánne.

Podobne podľa *Ernesta Cassirera* (1874) predmetom poznania a vedy nie je objektívne existujúca skutočnosť, ale myšlienková konštrukcia.

Wilhelm Windelband (1848—1915) hlásal, že pravda nie je výrazom zhody so skutočnosťou, ale metafyzickej mravnej normy. V období mohutnenia robotníckej triedy jednotlivca staval proti dejinnému pohybu más. Podľa neho niet historickej zákonitosti, dejinné udalosti sú nespojité, budúcnosť je nepredvídateľná.

Aj *Heinrich Rickert* (1863—1936) vyhlásil za základ pravdy tzv. absolútne hodnoty, tvoriace samostatnú ríšu, z ktorej sa odvodzujú pojmy normy a zmysel konkrétnych udalostí. Preto vraj spoločenskovedné poznanie možno osnovať len na báze vzťahu ku kultúrnym hodnotám.

Obidvaja filozofi bádanskej školy sú filozofi tzv. idiografizmu. Vychádzali z metafyzického protikladu medzi prírodou a dejinami, čomu zodpovedal protiklad tzv. vied nomotetických (t. j. formulujúcich prírodné zákony) a vied idiografických, ktoré opisujú individuálne zvláštnosti a sú totožné s tzv. vedami duchovnými či kultúrnymi. Toto rozlíšenie je však iba výrazom toho, že buržoázne spoločenské vedy nechú zachycovať objektívne historické zákony a zaznamenávajú svojim spôsobom iba vytrhnuté udalosti a psychologizujúce charakteristiky historických osobností.

Aj *Wilhelm Dilthey* (1833—1911), blížiaci sa k bádanskej škole, staval proti prírodným vedám tzv. duchovedy, ktoré sa vraj zakladajú na psychologickom zážitku. Dilthey je význačným predstaviteľom tzv. Lebensphilosophie, v ktorej subjektívny idealizmus prechádza do mytologizovanej objektivity.

Ešte pred vznikom novokantovstva v Nemecku hlásal návrat ku Kantovi vo Francúzsku *Charles Renouvier* (1815—1903), pričom však rovnako odmietal pojem „veci o sebe“. Jeho subjektívny relativizmus mu umožňoval prijímať veľmi ľubovoľné náhľady.

Novokantovci ako pravý opak marxistickej vedy hlásali nevyhnutnosť triedneho zmiere a varovali pred triednym bojom, lebo vraj vedie k spoločenskému rozpadu, t. j. de facto k rozkladu kapitalizmu. Novokantovstvo stalo sa čoskoro oficiálnou filozofiou II. internacionály: Bernstein, Kautsky, M. Adler, Vorländer a i. revizionisti sa snažili zlúčiť novokantovstvo s revizionizmom. V Rusku boli jeho predstaviteľmi tzv. legálni marxisti, ako Struve, Bulgakov a i. Bol to práve Lenin, ktorý demaskoval novokantovskú revíziu marxizmu a jej reakčnú podstatu.

U nás bola novokantovsky orientovaná brnenská právna škola, hlásiaca sa k normatívnej teórii *Hansa Kelsena* (1881). Jej príslušníkom je *František Weyr*, spolutvorca normatívnej právnej teórie, a *Karel Engliš*, pokladajúci účelnosť za apriórny názor. Kelsenovi sa štát javí ako právny poriadok čistej vôle a právnu normu staval proti kauzalite.

Iná skupina buržoázných filozofov sa snažila modernizovať idealistické náhľady na základe niektorých poznatkov súčasnej vedy, najmä prírodovedy. Uvedieme niektorých.

Hermann Lotze (1817—1881) zastával mechanistický výklad neživej i živej prírody, popritom však hlásal, že svetový mechanizmus je v službách vyšších cieľov,

získovaných teológiou. Lotze poukazoval zároveň na nevyhnutnosť monistického princípu pri výklade vzájomného pôsobenia základných elementov skutočnosti, podobných Leibnizovým monádám alebo Herbartovým reálom.

Gustav Theodor Fechner (1801—1887) na základe výskumov organického vzťahu telesných a duševných javov obnovil spinozovskú ideu paralelizmu telesna a duševna, ktorými sa prejavuje im spoločná nepoznatelná podstata. Založil náuku o zákonoch, podľa ktorých telesno a duševno spolu súvisia, a nazval ju psychofyzikou.

Pod priamym vplyvom Schopenhauerovej filozofie vystaval svoju metafyziku *Eduard v. Hartmann* (1842—1906), podľa ktorej základom sveta je akýsi vitálny nevedomý princíp, zdroj materiálnej i živej prírody.

Voluntaristicko-idealistickú metafyziku vytvoril *Wilhelm Wundt* (1832—1920), podľa ktorého celý svet sa skladá z množstva základných vôľových jednotiek, tvoriacich rozmanité syntézy. Zároveň je svetová vôľa konečnou príčinou a účelom sveta, takže každý cieľavedomý individuálny úkon je súčasťou duševného celku, smerujúceho k neznámym cieľom.

Rudolf Eucken (1846—1926) vyznával vyšší nadindividuálny duchovný svet, ktorý sa prejavuje v dejinách i v súkromnom živote. Hlásal, že najväčším činom nemeckého idealizmu bolo vypovedanie vojny roku 1914.

Voluntaristický panteizmus s ideou paralelizmu hmoty a ducha hlásal *Friedrich Paulsen* (1846—1908). Podľa neho je svet prejavom univerzálneho ducha.

Francúzsky filozof *Alfred Fouillée* (1832—1912) rozvíjal voluntaristickú metafyziku, založenú na svojom ústrednom pojme idea-sila. Fouillée je idealistický evolucionista, ktorý popieral slepú silu a vo všetkom snažení videl tendenciu od slepej sily k jasnému vedomiu.

Émile Boutroux (1845—1921) hlásal, že popri prísnom determinizme sa vyskytuje v celom svete náhodnosť, ktorá sa stupňuje, čím vyššie prichádzame v stupnici javov a postupujeme k životu a ďalej aj k vedomiu. Veda vraj môže postihnúť len nižšie stupne a nie vyššie oblasti, najmä už nie oblasť metafyziky a teológiu.

Angličan *Francis Herbert Bradley* (1846—1924) vyhlásil vedecké pojmy za púhe pracovné idey, ktoré vraj nijako nemôžu vyjadriť absolútnu podstatu bytia. Príznačné sú pre tohto filozofa absolútneho idealizmu jeho úvahy, že sociálna cnosť všetkých ľudí, teda aj vykorisťovaných, záleží v uspokojení sa so svojim miestom a údelom v živote.

Vývoj kapitalizmu ešte pred nástupom imperializmu sa vyznačuje tým, že buržoázia všetkých kapitalistických krajín, usilujúc sa o výdatnú exploataciu závislých krajín a kolónií, javí doma ohotu k menším politickým a sociálnym ústupkom a snaží sa podplácaním a pod. získavať a korumpovať hornú vrstvu robotníckej triedy. Tieto okolnosti i značný prílev rozkolísaného malomeštiackeho živlu do robotníckych strán vytvorili vhodnú sociálnoekonomickú bázu pre rozvoj medzinárodného zjavu oportunistizmu a reformizmu v lone robotníckeho hnutia. Tento zjav našiel svoj teoretický výraz v *revizionizme*, v rozchode s princípmi revolučného marxizmu.

Spájaním medzinárodného robotníckeho hnutia so záujmami imperializmu reformisti fakticky podporovali tieto záujmy na úkor pracujúcich más a revolučnej premeny spoločnosti, aj keď je pravda, že v príslušných podmienkach si môže robotnícka trieda aj bez občianskej vojny vybojovať moc, aby potom uskutočnila revolučnú prestavbu spoločnosti.

Obdobie okolo roku 1900 je epochou rozvoja rozličných oportunistických a

reformistických prúdov v stranách II. internacionály. Predstaviteľmi reformizmu v robotníckom hnutí boli bernsteinovci a kautskyánci v Nemecku, „austromarxisti“ v Rakúsku, „ekonomisti“ a menševici v Rusku, pravicoví socialisti vo Francúzsku, labouristi v Anglicku atď.

Teoretici oportunistu v robotníckom hnutí sa snažili revidovať marxizmus z platformy novokantovstva a neskoršie machizmu. Vôbec novokantovstvo je charakteristické pre revizionizmus II. internacionály a možno povedať, že revizionizmus novokantovského zamerania je odrazom buržoáznej ideológie v istých kruhoch robotníckeho hnutia. Revizionisti zavrholi revolučnú dialektiku, nahradzovali ju vulgárnym evolucionizmom, hlásali súlad triednych záujmov ap. V prvom vývinovom období revizionizmu poslaním agentúry buržoázie v robotníckom hnutí bola kritika niektorých zásad revolučného marxizmu a neskoršie už dokonca úplné likvidovanie marxizmu i robotníckeho hnutia.

Osnovateľom novokantovského revizionizmu bol *Eduard Bernstein* (1850—1932). Po smrti F. Engelsa začal revidovať v duchu novokantovstva Marxove náhľady, podceňovať historický materializmus, zavrholiť revolučnú dialektiku, vystupovať proti teórii triedneho boja a propagovať vulgárny evolucionizmus.

Karlovi Vorländerovi (1860—1928), ktorý sa stal neskôr oficiálnym filozofom nemeckej reformistickej sociálnej demokracie, je socializmus snahou o uskutočnenie kantovského etického ideálu. Socializmus je vraj novou formou náboženstva.

Ideologický vývin *Karla Kautského* (1854—1938) viedol po roku 1905 k roztržke s revolučným marxizmom a k príklonu k novokantovstvu a novoheglovstvu. Postupne si osvojil platformu liberálno-buržoáznych náhľadov a vystaval teóriu o nadtriednej demokracii. Počas prvej svetovej vojny prejavil sa ako buržoázny šovinista a po nej pomáhal nemeckým pravicovým sociálnym demokratom hasiť nemeckú revolúciu v rokoch 1918—1919.

Treba sa ešte zmieniť o *Eugenovi Dühringovi* (1833—1921). Bol eklektikom, syntetizujúcim mechanistický materializmus, pozitivizmus a idealizmus. Vystupoval proti Marxovi a Engelsovi v časoch, keď sa nemecká sociálnodemokratická strana ešte upevňovala.

Nová etapa revizionizmu nastupuje po prvej svetovej vojne. Príznačnou črtou revizionizmu staršieho obdobia bola snaha dať mu ráz pravého marxizmu. V období fašizácie sa buržoázia už nesnaží podrobiť si robotnícke hnutie, ale ho celkom likvidovať. O to sa pričínil najmä Belgičan *Henrik de Man*, ktorý priamo hlásal, že masy treba priviesť od cynického materializmu k náboženskému nadšeniu, a ktorý za vojny spolupracoval s fašistickými okupantami. Iný likvidátor robotníckeho hnutia *Léon Blum* hovoril, že socializmus sa vraj musí vykúpiť duchovnou pokorou. Ak sa starý revizionizmus snažil odstrániť iba niektoré revolučné stránky marxizmu, po prvej svetovej vojne tzv. totálny revizionizmus úplne už odmietal marxizmus.

Druhý význačný revizionistický prúd nadviazal na Machovu a Avenariovu filozofiu, na empiriokriticizmus. Názvom *empiriokriticizmus* označoval Avenarius filozofiu, ktorá je sústredená na otázky tzv. čistej skúsenosti. Obidvaja, rakúsky fyzik *Ernst Mach* (1838—1916) a švajčiarsky Nemeck *Richard Avenarius* (1843—1896), tvrdili, že skúsenosť je súhrnom pocitov bez vzťahu k objektívnej realite, že základom všetkých javov sú pocity, že prírodné zákony sú formy vedomia. To, čo nazývame objektívnou skutočnosťou alebo vecou, je vraj iba komplex pocitov. Ako vidíme, empiriokriticizmus nie je nič iné ako subjektívny senzualistický idealizmus. Pojem kauzality nahradzoval Mach pojmom matematickej funkcie.

K predstaviteľom empiriokriticizmu sa radí ďalej *Theodor Ziehen* (1862) a

Wilhelm Schuppe (1836—1913) so svojou filozofiou imanencie, podľa ktorej je bytie imanentné vedomiu. Aj podľa *Johannesa Rehmkeho* (1848—1930) všetko existuje len ako vedomé bytie. Sem patrí aj *Georg Simmel* (1858—1918), ktorý popieral zákonitosť spoločenského vývinu a filozofiu poňmal čisto subjektivisticky. Podľa neho sú dejiny jednoducho výtvorom historika.

Jednou z odrôd empiriokriticizmu je energetizmus nemeckého chemika *Wilhelma Ostwalda* (1853—1932), ktorý tvrdil, že všetky javy prírody, spoločnosti a myslenia sú formy energie; podľa neho jestvuje energia len ako vnemové bytie a niet nijakej objektívnej reality. Inou povestnou odrodou empiriokriticizmu je konvencionalizmus francúzskeho matematika *Henri Poincarého* (1854—1912), podľa ktorého pojmy nie sú obrazy hmotného sveta, ale symboly, dohodnuté znaky sveta zmyslových javov.

Na nesprávnosť a nevedeckosť tejto filozofie upozornil predovšetkým Lenin. Ukázal, že ak negujeme objektívny základ pocitov a vnemov, nevyhnutne sklzáme do idealizmu.

K predstaviteľom machizmu medzi revizionistami patria predovšetkým austromarxisti *Viktor Adler* (1852—1918) a *Otto Bauer* (1882) a ruskí filozofi *A. A. Bogdanov* (1873—1928), ktorý rozvinul v Rusku na báze empiriokriticizmu tzv. empiriomonizmus, *P. S. Juškevič* (1873) so svojím empiriosymbolizmom, *V. Bazarov* (1874), *V. M. Černov* (1876) a i. Lenin poukázal na príbuznosť všetkých týchto variantov machizmu s berkeleyánstvom, humanizmom a súčasným pragmatizmom.

V období imperializmu nadobúda buržoázna filozofia ešte výraznejšie črty agnosticizmu a idealizmu. Filozofia obdobia imperializmu odzrkadľuje všeobecnú krízu kapitalizmu, odvracia sa od objektívneho sveta, zvlášť výrazne v oblasti sociálnej problematiky a utápa sa v subjektivizme, iracionalizme a mystike.

Jedným zo zvlášť markantných prúdov buržoáznej filozofie epochy imperializmu je *pragmatizmus*. Začal sa rozvíjať v Spojených štátoch severoamerických vlastne už v poslednom desaťročí minulého storočia v podmienkach prudkého vzostupu amerického kapitalizmu a vystupňovaného konkurenčného zápasu. V ideologickej oblasti sa to začalo prejavovať hlásaním individualizmu a utilitarizmu.

Podľa vyhlásenia svojich predstaviteľov, najmä *W. Jamesa*, pragmatizmus chce teoreticky nadväzovať na európske empiristické tradície, predovšetkým na *J. St. Milla*, no s tým rozdielom, že ak millovský empirizmus zastával koherenčné kritérium pravdy, pragmatizmus uplatňuje výhradne zreteľ na individuálne konanie, na individuálnu prax. Podľa pragmatikov poznatok alebo mienka hocktorého jednotlivca sa stáva len vtedy pravdivou, keď ju potvrdil úspech. Podľa pragmatikov stupeň pravdivosti poznatku nie je výrazom stupňa vernosti pojmového odzrkadlenia objektívnej skutočnosti, ale výrazom jeho úspešnej aplikácie predovšetkým u kapitalistického podnikateľa a obchodníka. Ak sa pragmatizmus stavia niekedy kriticky k idealistickej filozofii a k náboženstvu, to len vtedy, keď je daná téza vzdialená alebo odtrhnutá od praktických potrieb buržoáznej spoločnosti a keď ničím neprispieva úsiliu a snahe po dosiahnutí individuálneho materiálneho blaha. Aj tie najfantastickejšie povery vyhlasujú pragmatici za pravdivé, ak nejakým spôsobom podporujú tieto tendencie.

Ak pragmatickí filozofi uvádzajú prax ako kritérium pravdy, ide tu o zosubjektizovanú prax. Z ich hľadiska svet existuje, len pokiaľ je v nejakom vzťahu k subjektu ako primárnemu faktoru. Z toho plynie, že v pragmatickom ponímaní prax nemá skutočný gnozeologický význam. Pragmatikom prax neprináša potvrdenie pravdivosti myšlienky odzrkadľujúcej vonkajšiu skutočnosť, ale má preverovať

len súlad myšlienky a konania. Keďže je to prax bez náležitého teoretického fundovania, je ľubovoľná, živelná a slepá, ako sú slepé zákonitosti kapitalistickej spoločnosti. Slovom, pragmatici degradovali význam teoretického myslenia a spoločenských vied. Podľa Leninových slov „poznatie môže byť biologicky podporujúce, podporujúce ľudskú prax, zachovanie života, zachovanie druhu iba vtedy, ak odráža objektívnu pravdu na človeka nezávislú: pre materialistu »úspech« ľudskej praxe dokazuje súhlas našich predstáv s objektívnou povahou vecí, ktoré vnímame. Pre solipsistu znamená »úspech« všetko to, čo je mne potrebné v praxi, ktorú možno skúmať oddelene od teórie poznania“.

Pre pragmatika je úspešné už identické s pravdivým. Je zrejmé, že keď nepo-
námame myslenie ako odraz skutočnosti, naše poňatie praxe musí byť falošné, sub-
jektivistické a nevedecké.

Prvý spomedzi pragmatikov, ktorý vyhlásil, že len praktické konsekvencie nám môžu ukázať hodnotu ideí, bol *Charles Sanders Peirce* (1839—1914). Odhliad-
nuc od spoločensko-triednych koreňov a od millovských ideových podnetov, Peirce
čerpaj aj z kantovskej inšpirácie, z Kantovej filozofie regulatívnych ideí, z jeho
zdôrazňovania praktického rozumu.

Celkom vypukle sa uplatňuje stránka osobnej pravdy u vlastného reprezentanta
amerického pragmatizmu *William Jamesa* (1842—1910). Aj keď sa táto stránka
prejavovala už u niektorých starších filozofov, najmä *R. W. Emersona* (1803—
1882), dostala ona svoju výraznú pragmatickú podobu až u Jamesa, stimulovaného
zmýšľaním a mentalitou prosperujúcej buržoázie Spojených štátov z konca XIX.
storočia. James už vonkoncom nevidí kritérium pravdivosti v adekvácii poznatku
na objektívnu realitu, ale vidí ju v každej myšlienke, ktorá je osočná zo subjektív-
neho hľadiska predovšetkým úspešného podnikateľa.

Po Jamesovi sa stal hlavným predstaviteľom pragmatizmu *John Dewey* (1859—
1953), ktorý ho rozvíjal pod heslom *inštrumentalizmu*. Jeho filozofia vychádza
z predpokladu ľubovoľnosti a náhodnosti spoločenského diania. Aj Dewey hlásal,
že idey sú len užitočné nástroje úspešných osobností. Možno povedať, že jeho filo-
zofia reprezentuje sebavedomie amerického meštiaka. Proti teórii triedneho boja
postavil Dewey tézu tzv. sociálnej kooperácie.

Iný vedúci pragmatický filozof *F. C. S. Schiller* (1864—1937) nadväzoval pri-
amo na Berkeleyho subjektívny idealizmus. Popritom vychádzal z pojmu účelného
konania, ktorý poňmal po fichtovskom zmysle absolútne slobodného tvorenia. Ako
je známe, podľa Fichteho je sloboda nepodmienená samočinnosť, ktorá vyplýva
z podstaty môjho ja. Tejto účelnosti podriaďuje Schiller aj poznanie a uzatvára,
že pravdu si utvárame sami. Pravda je vraj vždy osobná, svet je vlastne naším vý-
tvorom a modelujeme ho podľa svojich záujmov.

Hoci vlastnou doménou pragmatizmu sa stali Spojené štáty, zapustil tento
korene aj v niektorých európskych krajinách.

V Taliansku ho propagoval *Giovanni Papini*; vo Francúzsku mu čiastočne pod-
liehal filozof syndikalizmu *Georges Sorel* (1847—1922). Vystupoval proti vede a
vzdvihoval mýtus.

Istú odrodu pragmatizmu rozvíjal v Nemecku *Hans Vaihinger* (1852—1933),
na ktorého značne vplýval aj Kant a Nietzsche. Strebodom jeho filozofie je pojem
fikcie. V živote a v spoločnosti sa vraj bez fikcií nezaobídeme, lebo nás podporujú
v boji o sebazáchovu. Podľa neho je pravda vlastne užitočným omylom. Sem patrí
čiastočne aj subjektívny relativizmus uvedeného už *Georga Simmela*, podľa ktorého
tzv. pravdy vznikajú prírodným výberom a ich žriedlom je biologická užitočnosť.

U nás podliehal pragmatizmu do istej miery *Ferdinand Pelikán* (1885), ktorý taktiež vychádzal z Fichteho pojmu slobody, a *Karel Čapek*, ktorý zo sveta spoločenských kríz a technických utópií vidí záchranu v skromnom živote drobných ľudí.

Ako pravý opak pragmatizmu dialektický materializmus veľmi presvedčivo argumentuje, že bez teórie a vedeckého poznania nie je možná skutočne pokroková ľudská prax a že teória by súčasne ustrnula a zmeravela bez ďalších podnetov tvorivej spoločenskej praxe. Rozvoj praxe postupuje a prax sa prehĺbuje iba v organickom súvisle s vývinom vedeckého poznania, odrážajúceho zákonitosti objektívnej skutočnosti. Pragmatický pojem praxe je však negáciou skutočne pokrokovej praxe už tým, že vyhlasuje svet za iracionálny. Pretože pragmatizmus je variantom agnosticizmu a poznanie vyhlasuje iba za nástroj pre uspokojovanie subjektívnych želaní a inštinktov jednotlivca, je jasné, že prax sa tu javí ako slepá a voluntaristická. Takto možno pochopiť, prečo je pragmatizmus zmierlivý aj voči náboženskej mystike. Slovom pragmatizmus popiera objektivitu poznania a zosubjektivizováva všetky spoločenské javy.

Aj keď to znie paradoxne, negáciu objektívnej reality znamená aj iný prúd súčasnej buržoáznej filozofie, ktorý si zvolil označenie *neorealizmus*. Tento filozofický smer sa rozvíjal tak isto ako pragmatizmus predovšetkým v Spojených štátoch a za cieľ si vytýčil obrodu idealistickej filozofie, aby vyhovovala tzv. zdravému rozumu dobre prosperujúceho meštiaka.

Osnovateľmi tejto filozofie sú najmä Angličan *G. E. Moore* (1873) a Nemec *A. Meinong* (1853—1920), no jej vlastnými rozvíjateľmi sú Američania *E. B. Holt*, *W. T. Marvin*, *W. P. Montague*, *R. B. Perry*, *W. B. Pitkin* a *E. G. Spaulding*. Ešte pred prvou svetovou vojnou založili celé organizované hnutie neorealistickej filozofie. K nim pristúpili *F. J. E. Woodbridge* v USA, *S. Alexander* a *C. D. Broad* v Anglicku a *N. Hartmann* v Nemecku.

Podľa tzv. prezentatívnej noetiky neorealizmov vonkajší svet poznávame v origináli presne tak, ako on v skutočnosti jestvuje. Neorealisti vyhlasujú ďalej, že každý konkrétny predmet alebo vec je špecifickým súborom jej vnemových aspektov a perspektív. Reálne predmety existujú vraj celkom nezávisle na sebe a ich vzájomné vzťahy sú iba vonkajšieho charakteru.

V mnohom je zhodný s neorealistami ruský filozof *Nikolaj O. Losskij* (1870), ktorý pôsobil aj u nás na Slovensku v rokoch 1941—1945 a svoju filozofiu označoval názvom intuitívny realizmus. Aj on hlásal, že predmety vonkajšieho sveta poznávame priamo v origináli, tak vraj, ako existujú nezávisle na našom vedomí. Ani zmyslové kvality nie sú vraj subjektívne, ale jestvujú objektívne.

Vyhlasovanie povahy vzájomných vzťahov konkrétnych predmetov za čiste vonkajšiu znamená, že neorealizmus vyznáva pluralistický princíp, ktorý akceptoval vlastne už aj americký pragmatizmus, najmä ústami *W. Jamesa*. Podľa pluralistického nazerania svet je akýmsi konglomerátom najrozličnejších javov a predmetov, ktoré sú na sebe nezávislé a súvisia spolu len neorganicky a navonok.

Neorealisti ďalej tvrdia, že reálne a celkom samostatne existujú okrem jednotlivých predmetov a zmyslových vnemov, napr. farieb, aj tzv. univerzáliá, t. j. pojmové abstraktá či všeobecniny.

Pluralistické nazeranie na svet je koniec koncov plodom atmosféry, ktorá sa vyznačuje egoizmom vo vzájomnom vzťahu ľudí.

Neorealizmus vyhlasuje, že objektívnu skutočnosť prežívame priamo v origináli bez akýchkoľvek subjektívnych zásahov a deformácií zo strany percipienta. To značí

de facto likvidovanie gnozeológie, čo konkrétne znamená, že vlastne niet takých problémov, ako je napr. otázka pravdivosti našich poznatkov.

Nech už neorealisti akokoľvek vyzdvihujú, že sa vyporiadali so subjektivismom a agnosticizmom, je zrejmé, že ich údajný realizmus nie je nič iné ako celkom primitívny subjektivismus.

Ako ešte pobadáme, neorealizmus celkom súvisí s intuitivismom, ktorý svojim zdôrazňovaním bezprostredného, iracionálneho postihnutia objektu je tak isto likvidovaním vedeckej gnozeológie.

Poslaním reformátorských snáh v súčasnej buržoáznej filozofii bola v podstate obroda idealistickej filozofie, ktorá sa stávala čoraz neúčinnjšou v dôsledku mnohých nových ekonomických i spoločensko-triednych javov v kapitalistickej sústave, v dôsledku úspechov prírodných vied, rozvoja techniky atď.

S neorealismi úzko súvisí a v mnohých ich vývodoch — s výnimkou naivného realizmu — ďalej pokračuje skupina tzv. *kritických realistov*, ktorá svoju aktivitu rozvinula medzi obidvo ma svetovými vojnami tak isto predovšetkým v USA. Hlavnými predstaviteľmi tohto prúdu sú *D. Drake, A. O. Lovejoy, J. B. Pratt, A. K. Rogers, G. Santayana, R. W. Sellars a C. A. Strong*. Nie sú však názorove takí jednotní ako neorealisti. Niektorí z nich sa značne priblížili k vyslovenému idealizmu, ba až k platonizmu, iní gravitujú výrazne k materializmu. Tak povestný *George Santayana* (1863—1953) javí sa — nie bez konkrétnej spoločensko-triednej motivácie — skeptikom, keď vraví, že naše poznanie treba usmerňovať inštinktami a vierou; naproti tomu *R. W. Sellars* sa priblížil až k dialektickému materializmu.

Podľa kritického realizmu sa celý svet skladá z konkrétnych predmetov a z tzv. obsahových podstát. Na rozdiel od neorealistov filozofii tejto orientácie tvrdia, že poznanie konkrétnych predmetov síce vychádza z pocitov a vnemov, no nie je bezprostredné ani bezpečné, ale iba hypotetické. Zato tzv. obsahové podstaty, ktoré tvoria údajne osobitnú oblasť reality ako zmyslové kvality a logické i matematické vzťahy a symboly, prežívame a uvedomujeme si vraj bezprostredne a s absolútnou istotou.

Niektorými svojimi stránkami je filozofii kritického realizmu blízke rozsiahle dielo *Bertranda Russella* (1872), ktorý má inak mnohé spoločné črty s logickými pozitivistami. Má značnú erudíciu najmä v matematike.

Priamym ospravedlnením a oslavou buržoázneho individualizmu — opäť predovšetkým amerického — chce byť filozofia *personalizmu*. Personalizmus hlása, že individuum je základná jednotka bytia, že svet je súhrnom duchovných monád, súborom duchovných substancií. Ide tu vlastne o prispôsobenie Leibnizovej náuky podmienkam amerického imperializmu.

Podľa tejto filozofie všetko čo jestvuje, má spirituálnu podstatu a je určitou vývinovou fázou vedomého ducha. Aj energia je vraj duchovnou vôľou a atómové jadrá sú údajne silové centrá, ohniská samočinnosti. Tento personalistický idealizmus ďalej hlása, že vývin sveta prebieha podľa božích zámerov, podľa intencií najvyššej osobnosti, ktorou je boh.

Hlavnými predstaviteľmi personalizmu v USA sú *E. S. Brightman, R. T. Flewelling, W. E. Hocking*, v Nemecku *W. Stern* (1871) a ruský emigrant *V. Berďajev*.

Podľa ich učenia sú spoločenské pokroky výsledkom impulzov, vychádzajúcich spontánne z jednotlivých osobností. Svrne učia, že treba dušu obrodzovať, usilovať o duchovné sebazdokonaľovanie a nie o zmenu spoločenského poriadku. V tomto zmysle propagujú tzv. sociálnu harmóniu v rámci existujúceho kapitalistického poriadku.

Aspoň letmo sa tu zmienime aj o súčasnej buržoáznej psychológii.

S nebývalým nástupom iracionálnych smerov vo filozofii epochy imperializmu súvisí, že aj v súčasnej buržoáznej psychológii prevládajú snahy vidieť v skrytých, iracionálnych psychických impulzoch ženúcu silu ľudskej spoločnosti. Vedomie sa v tejto psychológii javí ako čisto fiktívne. Tak napr. americký psychológ *W. Mo Dougall* vyhlásil za základné motívy ľudskej a spoločenskej činnosti podvedomé psychické sily a inštinktívne impulzy a nie podmienky hmotného života spoločnosti.

Podľa inej skupiny buržoáznych psychológov, tzv. behavioristov (napr. *J. B. Watson*), ľudskú psychiku možno bez zvyšku redukovať na holé fyziologické reakcie organizmu ako odpovede na podnety.

Na západe, najmä v USA, je stále ešte značne rozšírený freudizmus. V Nemecku (aj v ČSR) sa pred vojnou pestovala aj tzv. útvárová psychológia. Sem patrí *Chr. v. Ehrenfels*, ale najmä *Max Wertheimer*, *Kurt Koffka* a *Wolfgang Köhler*. Vystupovali proti asociacionistickému atomizmu v psychológii. V Nemecku sa v tých časoch rozvíjala aj tzv. charakterológia (*E. Kretschmer* a *L. Klages*) a duchovná typológia (*E. Spranger*).

V epoche imperializmu objavuje sa okrem iných buržoáznych filozofických prúdov reakčný *novohegelianizmus*. Rozvinul sa najmä po prvej svetovej vojne. O väčšine buržoáznych filozofických smerov v období imperializmu platí, že sa prikláňajú k mystike. Je to dôsledok bezperspektívnosti a intelektuálnej bezradnosti v daných pomeroch. Vidieť to už na *Spenglerovej* pesimistickej filozofii zániku civilizácie a vidieť to aj na novohegllovstve.

Novohegllovstvo využíva všetky reakčné prvky Heglovej filozofie. Novohegllovci obrodzujú z hľadiska aktuálnych potrieb buržoázie Heglov absolútny idealizmus, jeho teóriu štátu, obhajujú diktatúru veľkoburžoázie a buržoázny nacionalizmus. Podľa nich je v dejinách najdôležitejšie zápolenie národov a nie tried. Aj dialektika sa v novohegllovstve prejavuje v nanajvýš mystifikovanej forme (napr. vo filozofii *Richarda Kronera*). Podľa *G. Gentileho* (1875—1944), známeho apogeta fašizmu, dejiny sú produktom aktívneho subjektu, diktujúceho svetu zákony. *S. Marck* spojoval zasa novohegllovstvo s novokantovstvom. Novohegllovským revizionistom je známy taliansky filozof *Benedetto Croce* (1866—1952). Nadviazal aj na Kanta a Bergsona. Dialektiku nahradil reformistickým evolučným učením o pokroku. Odmietal určujúci význam podmienok materiálneho života spoločnosti. Croce sa vždy obával aktivity ľudových mas a snažil sa zachraňovať kapitalistickú sústavu.

Ako vidíme, kríza buržoáznej spoločnosti prináša mnohé reakčné ideové prúdy. Väčšine z nich je spoločná iracionálna črta. Iracionalizmom a mýtickým objektivizmom, ktorý je však v skutočnosti subjektívnym idealizmom, vyznačuje sa zvlášť výrazne *intuitivistický prúd* vo filozofii imperialistickej buržoázie. Intuícia sa tu vyhlasuje za nástroj vyššieho poznania, za zvláštnu mystickú schopnosť vnútorného nazerania. Pomocou intuície môže vraj človek poznať pravdu akýmsi osvietením bez účasti rozumu a praxe. V skutočnosti slúži však intuícia ospravedlňovaniu hocakej ľubovôle.

Jedným z najvýznačnejších predstaviteľov intuitivizmu je známy francúzsky filozof *Henri Bergson* (1859—1941). Poprel objektivitu a vedeckosť prírodovedeckého poznania a proti materialistickému pochopu prírody postavil spiritualistickú metafyziku s pojmom trvania ako nehmotného prazákladu bytia. Podľa neho intelektom ponímame len priestorový zovňajšok vecí a mechanický čas, zatiaľ čo intuíciou sa zmocňujeme vnútorného pohybu a dynamiky bytia a zachycujeme jeho podstatu a vnútrajšok. Bergson jednoducho odtrhol od seba racionalitu a iracionálnu

intuíciu a postavil ich proti sebe. Intuícia vraj poskytuje človeku tiež úplnú duševnú slobodu. Jeho sociálne náhľady sú ospravedlňovaním triedneho útlaku. Nie náhodou sa o jeho filozofiu opierali ideológovia talianskeho fašizmu.

Intuitivizmus sa ujal aj na pôde imperialistického Nemecka. Aj *Richard Müller-Freienfels* (1882) pokladá iracionalizmus a intuitivizmus za priamy výraz života, kým racionalizmus stotožňuje s mechanizmom. Podobne *Hermann Kayserling* (1880—1946) zamieta filozofiu budovanú racionálne. Sem patrí aj spomenutý už *O. Spengler*, ktorý poprel možnosť vedeckého skúmania histórie a za nástroj poznania vyhlásil intuíciu. *Theodorovi Lessingovi* (1872—1933) je intelekt horiteľ ľudstva a jediná spása je vraj v návrate človeka k inštinktom.

Intuitívnu metódu si osvojila aj *fenomologická škola*, značne rozšírená na západe, najmä v Amerike. Jej príslušníci hlásajú, že pomocou intelektuálnej intuície sa uskutočňuje nazeranie podstaty tzv. ideálnych objektov, ktoré nijako nesúvisia s materiálnym a konkrétnym svetom. Fenomenológovia nevychádzajú z významných a aktuálnych vedeckých problémov, nemajú na zreteli spoločenské vedomie a skutočné vedomie mysliaceho človeka a obmedzujú sa len na pasívny opis a rozbor bezprostredných dát tzv. čistého vedomia.

Hlavným osnovateľom fenomenológie je nemecký filozof *Edmund Husserl* (1859—1938). Na jej výstavbu značne vplýval taktiež nemecký filozof *Franz v. Brentano* (1838—1917), ktorý všetko naše poznanie vyvodzoval z evidencie istoty a z intencie. Husserlova fenomenológia vydáva sa za náuku o podstate. Za svoju metódu vyhlasuje intuitívne nazeranie podstaty, pričom sa intencionálne mieri na rýdzi objekt a vylučuje všetko podružné a od neho odmysliteľné a abstrahuje od akéhokoľvek sociálneho prvku. Takto vraj dochádzame k nemenným podstatám ideálnych objektov na spôsob platónskych ideí.

Možno povedať, že z niektorých svojich stránok bol fenomenológom už aj spomenutý *A. Meinong*, ktorý učil, že čistý predmet môžeme apriórne poznať v jeho základných vlastnostiach. Fenomenológiu rozvíjal aj *Max Scheler* (1875—1928), známy aj učením o hodnotách. Treba tu uviesť aj známeho nemeckého filozofa *Martina Heideggera* (1889), ktorý taktiež hlása, že pravé bytie možno poznať len v intuícii.

Filozofiu krajného subjektivismu a iracionalizmu je *existencializmus*.

Existencialisti predovšetkým popierajú nejakú súvislú podstatu ľudského bytia a vyznávajú iba bezprostrednú, subjektívnu existenciu. Ak niet vnútornej zákonitej a príčinnej súvislosti medzi javmi, znamená to, že v každom okamihu sa ocitáme v celkom novej situácii. Človek nie je produktom historicky daných spoločenských vzťahov, ale je vraj celkom nezávislý a tvorca samého seba. Je pochopiteľné, že takto ponímaný život ľudského individua je celkom iracionálny a vlastne nezmyselný.

Stúpenci existencializmu vystupujú často aj pod heslom filozofie slobody. Slobodu interpretujú existencialisti ako radikálnu slobodu vôle, nepodmienujú zvonka a nezávislú od spoločenských vzťahov, od konkrétnej spoločensko-triednej problematiky. Rozumie sa, že zápas pokrokových síl proti reakcii im musí byť potom celkom ľahostajný.

V skutočnosti vyznávajú existencialisti len život obrátený do seba a odtrhnutý od spoločenského diania.

Ideové základy existencializmu položil vlastne už dánsky filozof *Sören Kierkegaard* (1813—1855), krajný individualista, iracionalista a pesimista, podľa kto-

rého skutočne existuje len súkromný duchovný život a stavia ho proti materiálnemu i spoločenskému bytiu.

Na jeho filozofiu nadviazal tak isto filozof pesimizmu *Karl Jaspers* (1883) a *Martin Heidegger* (1889), podľa ktorého naša existencia sa nám plne odhaľuje v pociete úzkosti. Všetci títo filozofi sú hlásateľmi extrémneho subjektivismu a egocentrizmu.

Vo Francúzsku je už viac rokov vedúcim filozofom existencializmu *Jean Paul Sartre* (1905), ktorý hlásal, že koreň sociálnej biedy je v človeku samom a nie vo vykorisťovateľskom zriadení. Sloboda človeka je vraj v jeho izolovanosti a niet vraj nijakých racionálnych motívov konania a mravných noriem.

Na existencializme je celkm zrejmé, že je produktom krízy kapitalistickej spoločnosti. Poslaním tejto filozofie je odvádzať pozornosť pracujúcich od prameňov sociálnej biedy, tlmieť ich úsilie o odstránenie vykorisťovania. Podľa existencialistov je svet chaotický, nemá zmysel kolektívna snaha o jeho zmenu, treba sa spoliehať len na seba.

Existencializmus je prejavom mentality buržou, ktorý sa ocitol v slepej uličke. Svedčí o tom už aj celý pojmový aparát a spôsob argumentácie tejto filozofie, ktorý výstižne charakterizuje zmýšľanie a morálku súčasného meštiaka.

Treba sa ešte zmieniť o niektorých idealistických smeroch buržoáznej filozofie inšpirovaných krízou mechanistickej biológie.

Je to predovšetkým *neovitalizmus Hansa Driescha* (1867—1941), podľa ktorého celá organická ríša a jej špecifické vlastnosti sú determinované účelne zameranými nehmotnými silami, tzv. entelechiami, ktorým sú podriadené všetky materiálne pochody v živých bytostiach. Podobné náhľady rozvíjal okrem iných aj *Johannes Reinke* (1843—1930). Neovitalisti stroskotávajú najmä pred otázkou, ako môže nehmotný prírodný činiteľ materiálne (energeticky) vplyvať na hmotné procesy.

Sem patrí ďalej náuka o tzv. *emergentnom vývine*. Jej zastánci uznávajú kvalitatívnu mnohotvárnosť sveta i vznik nového vo vývinovom procese, no vysvetľujú tieto javy idealisticky ako mystické akty nehmotného činiteľa. Jej predstaviteľmi sú najmä *Samuel Alexander* (1859) a *C. Lloyd Morgan* (1852).

Iným smerom súčasnej biologizujúcej idealistickej filozofie je tzv. *holizmus*, ktorý zdôrazňuje primárnosť organického celku vo vzťahu k častiam. Hlavný predstaviteľ holizmu juhoafrický Angličan *J. C. Smuts* (1870—1950) aplikoval túto tézu aj na spoločenské dianie, a to tak, že vyhlásil, že podrobené národy sa majú podrobovať vyššej celistvosti britského impéria.

Príbuzné náhľady inšpirované prírodnými vedami zastával vo svojej objektívno-idealistickej filozofii aj *A. N. Whitehead* (1861—1947).

Jedným z veľmi rozšírených prúdov súčasnej buržoáznej filozofie je tiež *novopozitivismus*, ktorý vystupuje aj pod názvami logický pozitivismus, logický empirizmus, sémantická filozofia atď.

Novopozitivismus vznikol v Rakúsku koncom dvadsiatych rokov ako priamy pokračovateľ empiriokriticizmu. Jeho osnovateľmi sú predovšetkým *Moritz Schlick* (1882—1936) a *Rudolf Carnap* (1891). Dnes sa v rozličných obmenách rozvíja najmä v USA a v niektorých západoeurópskych štátoch, najmä v Anglicku. Ďalší jeho významní stúpenci sú *Hans Reichenbach* (1891—1956), *Philipp Frank*, *Herbert Feigl*, *Alfred J. Ayer*, čiastočne už spomenutý *Bertrand Russell* a mnohí iní.

Novopozitivistí tak isto ako ich pozitivistickí predchodci traktujú zmyslové dáta izolovane a v ich bezprostrednej danosti a nie ako odraz vonkajšieho sveta.

Podľa novopozitivistov sú naše výpovede o konkrétnych predmetoch a udalostiach natoľko pravdivé, nakoľko sa zhodujú so zmyslovými dátami ako vraj najzákladnejšou inštanciou faktového verifikovania empirických poznatkov.

To však ku kompletnej verifikácii našich poznatkov podľa novopozitivistov ešte nestačí, aj keď mnohí z nich vyhlasujú, že empirická verifikácia je primárna. Naše poznatky a výpovede nadobúdajú vraj plný zmysel, až keď zistíme, v akej formálnej, logicko-syntaktickej závislosti sú navzájom, pričom povaha tejto závislosti je bezprostredne determinovaná danou logickou stavbou príslušnej poznatkovej sústavy. Niektorí novopozitivistí zároveň uznávajú, že etapová výstavba poznatkových sústav závisí od postupnej diferenciacie empirického poznania, pričom je táto diferenciácia v mnohom determinovaná súčasným stavom zodpovedajúcej teoretickej štruktúry. Rozumie sa, že tento užší a do istej miery dialektický súvis empirickej a teoretickej oblasti je iluzórny, ak poňmame zmyslovú skúsenosť a konkrétne fakty ako celkom rukolapné, ak zabsolutizujeme oblasť zmyslových dát a tzv. osobnú bezprostrednú skúsenosť, slovom, ak vykonávame tzv. faktovú verifikáciu v rámci subjektívneho idealizmu. Vedecká verifikácia sa nemôže obmedzovať na tzv. bezprostredné dáta individuálnej skúsenosti a dôležitú úlohu tu hrá popri akceptovaní teórie odrazu aj spoločensko-historická prax.

Vcelku platí, že novopozitivistí vo veľkej väčšine metafyzicky odtrhávajú formálno-deduktívne súvislosti od konkrétneho sveta, od faktovej oblasti. V tom je napr. koreň toho, že novopozitivistí odstránili kategóriu kauzality a pokúsili sa ju nahradit' funkcionálnymi závislosťami.

Novopozitivistí vidia ťažisko filozofie v analýze formálno-logických vzťahov, pričom používajú abstraktnú symboliku. Možno povedať, že sa pohybujú v uzavretom svete logických vzťahov a ignorujú plodný kontakt s tvorivým výskumom konkrétnych a protirečivých faktov materiálneho sveta. Ak sa starším pozitivistom, stupenom E. Macha, svet redukoval na subjektívne zmyslové pocity, pre novopozitivistov byť skutočným, znamená byť súčasťou nejakej uznávanej formalizovanej poznatkovej štruktúry.

Positivistickou a novopositivistickou filozofiou je v podstate i tzv. fyzikálny idealizmus, ktorý popiera existenciu hmoty, kauzality atď. Lenin veľmi výstižne vraví, že ak sa hovorí, že „hmota mizne, to značí, že mizne hranica, po ktorú sme dosiaľ hmotu poznali, naše vedenie ide hlbšie; miznú vlastnosti hmoty, ktoré sa predtým zdali absolútne, nemenné, prvopočiatkové (nepriestupnosť, zotrvačnosť, masa a pod.) a ktoré sa teraz prejavujú ako relatívne, vlastné len niektorým stavom hmoty“. Ak, zabsolutizujeme nevyhnutný moment približnosti a relatívnosti našich terajších poznatkov, chtiac-nechtiac sklzáme do fyzikálneho idealizmu.

*

V tomto náčrte som sa pokúsil podať stručnú charakteristiku niektorých významnejších smerov buržoáznej filozofie približne od čias organizovaného vystúpenia robotníckej triedy až po dnešok. Je isté, že takáto prehľadná štúdia nijako nemôže vyčerpať ani len hlavné charakteristiky buržoáznej filozofie, tohôž nie individuálne zvláštnosti jednotlivých náuk a filozofov. Jednako už aj z tohto náčrtu možno azda vyvodit' poučenie, že pre buržoáznu filozofiu nie je primárne charakteristická ideová rozmanitosť a pestrosť, ale podstatné pre ňu sú základné svetonázorové a gnozeologické postoje, ako ich koniec-koncov determinujú príslušné etapy spoločensko-triedneho zápolenia.